KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES
2018 4 / 5 (83-101)

# BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA "GÖÇ"ÜN ACILARINA TANIKLIK EDEN ŞEHİR: GİRESUN*

Volkan AKSOY**

** Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü
E-Posta: v_aksoy@ktu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6725-8012

**Öz:** 20. yüzyılın ilk çeyreği, insanlık tarihinin o güne kadar görmüş olduğu en büyük savaşa tanıklık etmiştir. Savaşın yıkıcılığı ya da görece büyüklüğü sadece cephelerin genişliği, katılan ülkelerin çokluğu, savaşırken ölen ve yaralananların sayısı ile ilgili değildir. Adı geçen savaş, cephe gerisindeki sıradan insanların yaşamlarını da önceki savaşlarla kıyas kabul etmez derecede siyasi, sosyal, iktisadi vb. şekillerde etkilemiştir. Diğer taraftan süreçte en önemli sıkıntılardan birisi de insanların yaşanan işgaller dolayısıyla göç etmek zorunda kalmalarıdır. Biz bu doğrultuda savaşın Anadolu insanı için meydana getirdiği göçün bir kesiti olan ve Doğu Karadeniz'deki Rus işgalinden kaynaklanan göçlerin Giresun ve çevresinde ortaya çıkardığı siyasi, sosyal, iktisadi ve sağlık gibi alanlardaki meseleleri incelemeye çalıştık.

**Anahtar Kelimeler:** Birinci Dünya Savaşı, Giresun, Göç, Muhacir.

## A CITY THAT WITNESSED THE SORROWS OF "MIGRATION": GIRESUN DURING WORLD WAR I

The greatest war ever witnessed by the humanity occurred in the first quarter of the 20th century. The destructive effects or the magnitude of the war did not only come from the number of countries involved, the number of casualties or the extent of the battlefronts. The Great War was "great" because it affected the civil population in all aspects (social, cultural, political, economic, etc.) distinguishing it from any other wars ever took place. One of the most important social problems caused by the war was the migration caused by the occupation of the foreign armies. In this respect, the Anatolian people felt their lives

* Bu çalışma Uluslararası I. Dünya Savaşı Sempozyumu (Türk-İngiliz Penceresi), 7-10 Aralık 2016, Türk Tarih Kurumu-Akdeniz Üniversitesi, Antalya'da sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

**Gönderim Tarihi:** 09.05.2018
**Kabul Tarihi:** 16.05.2018

threatened by the Russian occupation of the Eastern Black Sea region and had to migrate westwards. This mass migration brought about serious health, social, economic and political issues in and around Giresun, which is subject to our examination and analysis in this study.

**Key Words:** World War I, Giresun, Migration, Immigrant.

## Giriş

Çarlık Rusya'sının 18. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak 19. yüzyıl boyunca sürdürdüğü genişleme politikası, Kafkas ve Türk halklarının yaşadıkları topraklardan kopmasına ve Osmanlı Devleti sınırları içerisine, özellikle de Anadolu'ya göç etmelerine yol açmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde Anadolu'ya doğru ilerleyen işgaller bu sefer adı geçen bölge içerisinde göç hareketlerine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla göç ve göçmen meselesi Türkiye'nin son üç yüz yıllık tarihindeki en önemli problemlerin başında gelmektedir. Nitekim Balkanların, Anadolu'nun ve Kafkasya'nın tüm halkları için 19. ve 20. yüzyıllar bir dehşet dönemi oldu. Bütün topluluklar savaşın, açlığın, hastalıkların ve zorunlu göçlerin getirdiği acılardan nasibini aldı. Müslümanlardan milyonlarcası öldü ve milyonlarcası yurdundan sürüldü.[1]

Birinci Dünya Savaşı bu anlamda Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlarken başta Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz halkı olmak üzere ülke sınırları içerisinde büyük siyasi, sosyal ve iktisadi yıkımlara yol açtı. Bu noktada konumuzla ilgili olması dolayısıyla Doğu Karadeniz'deki Rus işgalinin Giresun'daki etki ve tepkilerini aydınlatmaya çalıştık.

Malum olduğu üzere 1916 yılı Trabzon'un doğusuna doğru Batum'a kadar olan bölgelerin Rusların eline geçtiği yıl oldu. Trabzon'un işgali ise Ruslar tarafından Türkler üzerinde umdukları etkiyi yapabilecek en önemli hedef olarak kabul edilmişti. Ruslar, Trabzon'u ele geçirerek hem Erzurum cephesinde harekât yapan Türk ordusunun ikmal yolunu kesecek hem de ileri harekâtlarında bir ikmal limanına kavuşmuş olacaklardı. Ayrıca Rus donanmasının Karadeniz'deki egemenliği tamamlanacaktı.[2] Burası ele

---

[1] McCarthy, 1998(a): 19-20.

[2] Karadeniz, coğrafi özellikleri bakımından Asya-Avrupa ve Akdeniz bölgesi arasında stratejik bir konuma sahipti. Dolayısıyla Asya ve Akdeniz Havzası ile Avrupa arasında irtibat sahasıydı. Diğer taraftan sadece siyasi ve kültürel değil ticari olarak da İpek Yolu'nun kuzey kanadını oluşturuyordu. Rusya daha kurulduğu yüzyıldan itibaren söz konusu özellikleri dolayısıyla Karadeniz'i bir Rus denizi haline getirmek istiyordu. Bk. Doğanay, 2001: 3.

geçirilirse Trabzon-Bayburt yoluyla Rus ordusunun tüm sağ kanadı Rusya'dan ikmal ve iaşe edilebilecekti. Kafkas sınırlarını geçen bir ordu için Doğu Anadolu'da yol, araç ve taşıma güçlüğü vardı. Cephe genişledikçe birlikler birbirlerinden kopma durumunda kalmaktaydı. Sınıra kadar demiryolları, şoseler ve dekovillerle düzenlenmiş bir ulaşım şebekesi, burada çetin arazi şartlarıyla karşılaşmaktaydı. Buraya kadar bütün süratiyle gelen Rus malzemesi, ilkel taşıma araçlarından oluşan bir menzilin içine düşüyordu. İşte bu durumda Trabzon Ruslar için fevkalade önem kazanmıştı. Ruslar ayrıca bu konudaki siyasi hazırlıklarını da tamamlamışlar, Mart 1916'da Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için yapılan gizli anlaşmalar çerçevesinde imzaladıkları Petrograd Protokolüyle Erzurum, Van ve Bitlis'in dışında Trabzon'a kadar Doğu Karadeniz kıyılarını kendi payları olarak müttefiklerine kabul ettirmişlerdi.[3] Osmanlı Devleti de kendine en büyük tehdidin Rusya'dan geleceğini düşünüyordu. Dolayısıyla savaşın daha çok Ruslara karşı yapılacağı açıktı. Zaten seferberliğin başlangıcından sonra Rus hududunda III. Ordu'ya ait IX. ve XI. Kolordular takviye edilmişti ve sayıları doksan bine yaklaşıyordu.[4]

Protokol sonrası faaliyetlerine hız veren Ruslar, 18 Nisan 1916'da Trabzon'u işgal etti.[5] Rus işgal kuvvetleri kumandanı General Liyahof, işgalin tamamlanmasından sonra şehrin idaresine General Şuartz'ı atadı. Şuartz yayımladığı bildiride Trabzon'da Rus kanunlarının uygulanacağını, kanunlara karşı gelenlerin şiddetle cezalandırılacağını belirtmiştir. O günden kurtuluşa kadar Ruslar, kanunları hep Türklerin aleyhine işletmeyi kendilerine millî bir vazife olarak addetmişlerdir.[6]

---

[3] Özel, 1991: 3-4. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Trabzon'u Türkiye açısından önemli kılan asıl sebep ise askeri ve stratejik açıdan çok önemli bir konuma sahip olmasıydı. Zira Anadolu'nun içlerini İstanbul'a bağlayan demiryolları olmadığından Trabzon III. Ordu için askerlik açısından büyük önem taşımaktaydı. İstanbul ile Erzurum arasındaki en kısa yolun üzerinde bulunuyordu. Özel, 1991: 1. Yine Kafkas Cephesi için çok önemli bir ikmal limanı idi. Kafkas Cephesine gidecek olan tüfek, cephane, giyecek ve sağlık işlerine ait her türlü ihtiyaç maddeleri İstanbul'dan deniz yolu ile Trabzon'a gelir ve oradan çok zor şartlar altında katır ve deve sırtlarında, yük arabalarıyla Erzurum'a gönderilirdi. Eğer deniz yolu tamamıyla kesilecek olursa, başka yol olmadığından Kafkas cephesini ayakta tutmak mümkün olmayacaktı. Tarakçıoğlu, 1986: 11.

[4] Aksoy, 2014: 145.

[5] Trabzon'un işgali hakkında bk. Doğu Karadeniz'de Rus İşgali ve Muhacirlik, (Ed. Veysel Usta), Trabzon: Serander Yayınları, 2016; Çapa, 1999: 267-274; Şahin, 2011: 399-419; Aksoy, 2014: 145-151.

[6] Ural, 2002: 568.

Trabzon'a doğru meydana gelen bu Rus harekâtının ilerleme kaydetmesinde şüphesiz Osmanlının Doğu cephesini çökerten ve Doğu Anadolu'nun kapılarını Ruslara açan Sarıkamış felaketinin önemi büyüktü. Bu sırada Karadeniz sahillerinin savunulması düşmana oranla az sayıdaki kuvvetlerle yapılmaktaydı. Ayrıca düşmanın denizde güçlü olmasından dolayı kuvvetlerimizin gerisine kadar asker çıkarabilme imkânına da sahip bulunuyordu. Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey[7] işgal neticesi vilâyet merkezini Ordu kazasına nakletti.[8] Dolayısıyla daha evvelden Sarıkamış Harekâtı'nda yaşanan başarısızlık sonrası Trabzon'a doğru olan göçler[9] şimdi Trabzon halkı için de söz konusu oldu. Sahil cephesinin, Harşit Vadisi'nin batı yamaçlarını tutmak için çekilmesi üzerine Müslüman Türk halkı, Rusya'nın eline düşmemek için her türlü eşya ve malını bırakarak çoğu yaya, az sayıda aile küçük yelkenliler, bazıları da askerin işine yaramayıp sahiplerinin ellerinde kalmış olan zayıf at ve katırlar üstünde batıya çekilmeyi sürdürdü.[10]

**1. Giresun'da İaşe Meselesi**[11]

Göçmen kafileleri Trabzon üzerinden ve oradan sahil boyu Canik'e doğru sefil ve perişan bir hâlde ilerlemekteydi.[12] Rus işgali gerçekleştiğinde muhacir durumuna düşen insanların gidecekleri yerler hakkında önceden kararlaştırılmış ve hazırlanmış bir planı da bulunmamaktaydı. Dolayısıyla muhacirlerin sahil boyunda yerleştirildikleri ilk iskân ünitesi Giresun ve havalisi oldu. Ancak bu bölgede daha muhacirler gelmeden iaşe sorunları görülmeye başlamıştı. Örneğin göç olayları başladığında on beş yaşında bulunan Trabzon doğumlu Mediha Kayra Hanım, Rus işgalinden iki ay önce ailesiyle birlikte İstanbul'a uzanan yolculuğunu anlattığı anılarında, daha Şubat ayında Giresun iskelesine vardıklarında kendileri gibi kayıkla gelmiş birçok yolcu gördüklerini, iskele ve şehrin gayet kalabalık olduğunu ve otellerde yer bulunmadığını ifade etmiştir. Dolayı-

---

[7] Trabzon'da Cemal Azmi ve diğer valiler hakkında daha geniş bilgi için bk. Hacıfettahoğlu, 2002: 247-268; Akbulut, Trabzon: 1955.
[8] Lermioğlu, 1949: 246; Goloğlu, 1975: 261-262.
[9] Selçuk, 1955: 54.
[10] Tarakçıoğlu, 1986: 12.
[11] İaşe kelime olarak "beslenme, yedirip içirip geçindirme" anlamlarına gelmektedir. İaşe buhranı ise çeşitli nedenlerden paranın değerinin düşmesi, aşırı nüfus artışı, kuraklık, idari ve mali geçim maddelerinin bulunmaması veya aşırı fiyat yükselmesinin tüketiciye yansımasıdır. Köse, 1999: 775.
[12] Lermioğlu, 1949: 225-260.

sıyla henüz asıl muhacir kafilelerinin gelmediği düşünülürse Giresun'un yüz yüze kaldığı zorluklar kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.[13] Maliye Nezaretinden ise Sadarete 22 Mayıs 1915 tarihinde gönderilen bir yazıda, Görele'nin yıllık üretilen mahsulünün üç aylık ihtiyacı dahi karşılamakta yetersi kaldığı belirtilmişti. Bu sebeple acilen on beş bin kilo mısırın tedarik edilmesi için Ziraat Bankası'ndan[14] ya da mal sandığından borç verilmesi Trabzon vilayetinden istenmişti. Ancak adı geçen iki kaynaktan da borç para verilmesinin gerçekleşemeyeceği Ticaret ve Ziraat Nezaretinden bildirildi. Bunun üzerine Maliye Nezareti, "masarif-i gayri melhuze (beklenmeyen giderler)" tertibinden ihtiyaçların karşılanması ve mısırın satın alınması için izin istemiş ve söz konusu istek Meclis-i Vükelaca uygun bulunmuştur.[15]

Birinci Dünya Savaşı'nda zaman geçtikçe durum daha da kötüleşti.[16] Trabzon Valisi, Görele Kaymakamlığından gelen 28 Ekim 1915 tarihli bir yazıya cevaben muhtaç olanlar, askeri rütbeliler ve muhacirlerin iaşe ve tedavisi için hiçbir şekilde tahsisat bulunmadığını belirtti. Ayrıca Görele Kaymakamlığı, Müdafaa-i Milliye'ce muhtaçlara yardım edilemeyeceğini anlamıştı. Böylece hem halk, hem de bölgedeki diğer muhtaçlar büyük bir çaresizlik içinde kaldı.[17] Yapılan tetkikatta ise Giresun'da kırk sekiz bin muhacirin bulunduğu tespit edilmiştir. Fakat bu tarihlerde hükûmet muhacirlere pek yardım edememişse de bir müddet sonra muhacirlerin iaşelerini temin edebilmeleri için önce otuz bin lira,[18] 18 Tem-

---

[13] Kayra, 2013: 89-90.

[14] Giresun halkının yemeklik zahire ihtiyacını karşılayabilmek adına Ziraat Bankası'na başvurulmuş ve bankadan 15.000 kilo mısır ya da karşılığı miktarı para vermesi yönünde talepler olmuş ancak banka müdüriyeti, böyle bir yardımın Ziraat Bankası Kanunu'nda mevcut olmadığı gerekçesiyle yardım edemeyeceklerini Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Bkz. BOA, DH.İ.UM, nr. 81-1/1-19.

[15] BOA, BEO, nr. 4357/326725.

[16] Savaş öncesi seferberlik ilanı ticari faaliyeti tamamen durdurmuş, ziraî işler ise kadın ve ihtiyarlara kalmıştı. Bu durum, her ailenin bir kileri mevcut olduğundan, büyük şehirler hariç, genel yaşayış üzerinde ani bir tesir göstermemişti. Bununla birlikte karayolu ve demiryollarının yok denecek seviyede olması, denizyolu ile de nakliyat kayıklara dayandığından Orta Anadolu'da yok pahasına satılan hububatı, kıtlığın baş gösterdiği yörelere nakletmek mümkün olmuyordu. Öte yandan, mevcut stoklarının mühim bir kısmı ordunun emrine tahsis edilmişti. Bu gibi nedenlerden dolayı ülke genelinde iaşe zorluğu başlamış, savaş yılları içinde yurdun mühim bir kısmı açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Lermioğlu, 1949: 208-209. Giresun'un komşu vilayet ve kazalarla olan ulaşım şebekesi ve yapılan çalışmalarla ilgili geniş bilgi için bkz. Karaman, 2008: 45-60.

[17] BOA, DH. İ.UM, nr. 89-3 /1-9.

[18] BCA, Toprak İskân, Dosya no: 9377 nr. 272 74/64 11 4; Ayrıca Giresun kazasında halkın tohumsuzluk ve zahire yokluğundan ölmek üzere olduğu, fiyatların yüksekliği, zahire ihtiyaçları karşılanana kadar fındık posalarının belediyeye devredilmesi de belirtilmişti. BOA, DH. İ.UM, nr. 20-3/2-39.

muz 1916 tarihinde ise muhacirin tahsisatından banka vasıtasıyla on bin lira gönderilmiştir.[19]

Henüz savaşın başlarında Giresun ve havalisi için durum ve şartlar bu derece sıkıntılı iken muhacirlerin de gelmesiyle birlikte iskân ve zahire ihtiyacı hat safhaya ulaşmıştır. En çok zorluk ise muhacirlerin kesif bir şekilde yerleştirildikleri işgal sahasına yakın iskân birimlerinde meydana geldi. Örneğin Cevdet Alap hatıralarında, Ordu'ya doğru giderken olumsuz hava koşullarından dolayı kendileriyle birlikte on altı kayık dolusu muhacirin denizden; yüzden fazla ailenin ise karadan Görele-Tirebolu arasındaki Karaburun'a sığınmak zorunda kaldığını, herkesin barınacak yer aramaya koyulduğunu, yerli halkın perişan bir hâlde bulunan muhacirleri evlerinde, ahırlarında konuk ettiğini ve ellerinde yiyecek, yakacak, yatacak neleri varsa verdiklerini belirtir.[20] Diğer taraftan birkaç ailenin iskânına elverişli meskenler hemen hemen yüksek dereceli memurlara tahsis olunmuştu. Fakir ve kimsesiz aileler ise daha ziyade hanlarda, medrese ve cami köşelerinde barındırılmaya çalışıldı. Bu ahval karşısında durumu iyi olanlar kiraladıkları evlerde kalmayı yeğlerken fakir muhacirlerin çoğu, sokak ortasında, yalı kenarlarında açıkta kaldı.[21] Zira Giresun ve Tirebolu'ya sığınmış olan seksen bini aşkın muhacirin zahire ihtiyaçlarının mühim bir kısmı Samsun ve Sivas'tan temin ediliyordu. Hayvan hastalıkları ve askeriyenin hayvanları satın alması nedeniyle nakliye vasıtaları yok denecek kadar azalmıştı. Bu nakliyat, genellikle askerlik çağına gelmemiş erkeklerin ve kadınların sırtlarında yapılıyordu. Bir kadın kar üstünde, arkasında 30-40 okkalık yüküyle 70-80 km mesafeyi kat ediyordu.[22] Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey'in Dâhiliye Nezaretine çektiği bir telgraf da işgal yıllarında bölgenin içine düştüğü durumu göz önüne sermektedir. Telgrafta, başta Giresun olmak üzere Tirebolu, Ordu ve Samsun'da *bir dirhem bile* un, buğday ve mısır kalmadığı, açlık tehlikesinin hat safhaya ulaştığı belirtilmiştir. Dolayısıyla Amasya'dan acilen un sevkinin temin edilmesi bildirilmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nazırı Talat Bey Sivas vilayetine bir telgraf

---

[19] BOA, DH. ŞFR, nr. 66/26.

[20] *Bir Ömür Bir Şehir Trabzonlu Gazeteci Cevdet Alap'ın Anıları,* (Haz. Hikmet Aksoy), Trabzon: Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 2008, s. 33-34.

[21] Lermioğlu, 1949: 261.

[22] Yüksel, 2014: 63.

çekerek gerekli hassasiyetin gösterilmesini istemiştir.[23] Yine halkın iaşe ihtiyacını karşılamak adına Vali Cemal Azmi Bey, Ordu ve Giresun'dan Samsun, Çarşamba ve Fatsa iskelelerine gönderilen altmış kadar kayığa[24] un ve mısırdan başka ne askeri erzak ne de ticari mal yüklenmemesini Dâhiliye Nezaretinden talep etmiştir.[25] Bunun üzerine ekmeklik zahire ihtiyacı için Giresun'a devlet tarafından iki bin lira daha gönderilmiştir.[26]

Trabzon'un düşman işgaline uğraması sebebiyle ve hatta daha öncesinde düşman bombardımanlarının da etkisiyle[27] Giresunlular da hicret etmeye başlamış, ziraat ve çiftçilik terk edilmiştir. Ayrıca halk, mallarını ve iaşe maddelerini yok pahasına elden çıkarmaya, sefil ve perişan bir hâlde batıya çekilmeye başlamıştır. Ancak Vali Cemal Azmi Bey'in gayretiyle bu duruma nihayet verdirilerek köy ve kasabalarından çıkan halk geri çevrilmiş, ziraatın yeniden canlanması için gerekli tedbirler alınmış ve bir nebze olsun halk içinde oluşan heyecan dizginlenebilmiştir. Yine de işgale uğrayan yerlerden gelen ahalinin önemli bir kısmı kaza dâhilinde iskân olmak istememiş ve batıya doğru gitmeye çalışmıştır. Bu durum ise fiyatların yükselmesine ve sefalet derecesinin bir kat daha artmasına sebep olmaktaydı. Bunların da iskân edilmesi için Vali Cemal Azmi Bey gayret göstermiş ve önemli bir miktarını imkânlarının elverişliliği ölçüsünde bölgedeki köy ve kasabalara yerleştirmiştir. Diğer taraftan sayıları on beş binden aşağı olmamak üzere firari ve bakayalar yakalanarak kıtalarına sevk edilmiştir. Harşit Deresi'nden geçişleri kolaylaştırmak için 70 metre uzunluğunda bir ahşap köprü inşaatına ve bazı ufak çapta köprülerin tamirine başlanmıştır. Giresun'da belediyenin ve mültecilerin kayıtsızlığı yüzünden temizlikten eser kalmadığı görülmesi üzerine memurlardan oluşturulan komisyonların gözetiminde istihdam edilen temizlik görevlileri vasıtasıyla muhacirler yıkanmışlardır.[28]

---

[23] BOA, DH. İ.UM, nr. 98-3/1-92.

[24] Savaş yıllarında Karadeniz'de kayıklar erzak nakliyesinden başka, Doğu Karadeniz'de Rus işgalinden kaçan hükûmet memurları ile halkın batıya taşınmasında da kullanıldı. Geniş bilgi için bkz. Duman, 2007: 137-147. Muhacir kafilelerinin kayıklarla batıya taşınmasında karşılaşılan zorlukların ve çekilen sıkıntıların canlı bir tasviri için bk. Kayra, 2013: 69-95.

[25] BOA, DH. İ.UM.EK, nr. 18/120.

[26] BOA, DH. İ.UM.EK, nr. 28/20.

[27] Trabzon ve çevresine yapılan Rus bombardımanları hakkında geniş bilgi için bk. Öksüz-Usta, 2016: 33-53; Bal, 2016: 55-82.

[28] BOA, DH. İ.UM, nr. 78-3/24.

Alınan tedbirlere rağmen şikâyetlerin arkası kesilmemiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti iskân, iaşe ve sağlık şartlarından kaynaklı Giresun'dan batıya doğru göçleri araştırmasını ve taraflarına bilgi verilmesini Trabzon Valiliğinden istemiştir. Ayrıca haklarında yağma hareketlerinde bulunduklarına dair bilgi verilen Tonya nahiyesi halkının bölünerek ayrı ayrı yerleştirilmesi gerektiğine dair mülkiye müfettişliğinin raporu hakkında valiliğin düşünceleri sorulmuştur.[29] Bu soruların cevabı olacağını düşündüğümüz İttihat ve Terakki Cemiyeti Giresun Kazası Kulüp Heyet-i İdaresi tarafından İstanbul'daki cemiyet başkanlığına gönderilen bir raporda; ailelerini hükûmetin himayesine veren insanların cepheye gittikleri, ancak memurların bir kısmının yetkilerini kötüye kullandığı, örneğin muhacirlere tahsis edilen aylık otuz kuruşun on ve daha fazlasının tahsildar tarafından gasp olunduğu anlatılmıştır. Bir lokma ekmek için sabahtan akşama kadar fırınlar önünde kuyruklar oluştuğu, hatta muhacirlerin çoğunun aç bırakıldığı, stokçuluk ve buna göz yumanlar yüzünden, açlıktan ölenleri gözler gördüğü halde, ekmeğin fiyatının 40 kuruşu bulduğu, bu tür muamelelerin Giresun'un yerli halkına karşı da yapıldığı belirtilmiştir. Hükûmetin bölgenin durumunu göz önünde bulundurarak rençperlere dağıtma kararı aldığı tohumluğu taksime memur vurguncuların, *kese-i ihtikârına girmek ve istedikleri kimseye tevzi, istemediklerini bütün bütün açıkta bırakmaları* suretiyle birçok ekilebilir arazinin boş kalmasına sebep oldukları ifade edilmiştir. Öyle ki dönemin Giresun Kaymakamı Kemal Bey'in, Kolordu Kumandan Vekili Selahattin (Adil) Bey, Feyzi (Çakmak) Paşa ve 37. Kafkas Fırkası Kumandanı Hacı Hamdi (Pirselimoğlu) Bey'in Giresun'u ziyaretlerinde, belki hâllerinden şikâyette bulunurlar korkusuyla şehirdeki muhacirin zayıf ve hastalarını orta yerden kaldırdığı, heyet şehirden ayrılıncaya kadar hepsini bir yerde hapsederek sakladığı ve bu biçarelere güneş yüzü göstermediği söylenmiştir.[30] Son olarak bu raporda gerek yerli ve gerek göç etmiş ahalinin hükûmete karşı güvenlerinin kaybolmaya başladığı vurgulanmıştır.[31]

---

[29] BOA, DH. ŞFR, nr. 70/37; Yüksel, age, s. 62.

[30] Kaymakam Kemal Bey'in tutumunu yansıtan bu raporun merkeze ulaşmasından sonra, vilayet tarafından "ehliyet ve kifayeti haiz olmadığından" başka bir yere nakli istenmiştir. BOA, DH. ŞFR, nr. 572/3. Bu isteğin ardından kısa bir süre sonra da Kemal Bey Zile'ye nakledilirken yerine Büyükçekmece kaymakamı Ulvi Bey'in tayin edildiği bilgisi verilmiştir. BOA, DH. ŞFR, nr. 574/46.

[31] BOA, DH. İ.UM.EK, nr. 36/3; İttihat ve Terakki Cemiyeti Giresun Heyeti Muhabirliğinden Dersaadet İtti-

Bu tip hareketlerden rahatsız olan muhacirlerin büyük bir çoğunluğu daha batıya doğru gitmeyi tercih ediyordu.

Hükûmetin ve Vali Cemal Azmi Bey'in gayretlerine rağmen iaşe meselesi tam anlamıyla çözüme kavuşturulamadı. Savaşın sonlarına doğru ise durum kötüleşmeye devam etti. Adabük köyünden (Tirebolu-Espiye arasında) dokuz kadın 31 Aralık 1917 tarihinde Dâhiliye Nezaretine çektikleri müşterek telgrafta; tohum yokluğundan dolayı ziraat yapamadıklarına dikkat çekerek mısır ve fındığın olgunlaşmadan evvel asker kaçaklarınca büyük oranda yok edildiğini, muhacirlere yapılan harcamalarla birlikte adı geçen ürünlerin çocuklarını dahi iki ay idare etmeyeceğini belirtmişlerdir. Bütün bunlar yetmezmiş gibi katır, beygir, koyun ve sığır gibi hayvanlarını askeriyeye, pirinç hasılatının tamamını, mısırın sekizde üçünü hükûmete vermek zorunda kaldıklarını; tahsildar jandarmaların da iaşelerini aldıklarını, iaşesi olmayanların kazan gibi ev eşyalarına el konulduğunu ifade etmişlerdir. Kısacası Giresunlu kadınlar hükûmet nezdinde içinde bulundukları büyük sıkıntıları defalarca dile getirmişler ve biran evvel bu umutsuz durumdan kurtulmak istemişlerdir.[32]

Giresun'dan 3 Mayıs 1918'de şehrin eşraf ve önde gelen takımından on kişinin imzasıyla[33] Dâhiliye Nezaretine çekilen bir telgraf, ilerleyen süreçte şehirde sıkıntıların çözülemediğini göstermektedir. Söz konusu belgede; kazanın hasılatının sırf fındığa dayandığı, hükûmetin bunun da kilesini (ortalama 25 kiloya denk) seksen kuruştan satın aldığı, buğday ve mısırın az ekilmesinden dolayı ahalinin elinde erzak kalmadığı, mısırın kıyyesi (yaklaşık 1.282 gram) kırk kuruştan satıldığından fukaranın alamadığı, köylerde ve şehirde fakirlik ve sefaletin son raddeyi bulduğu, halkın gıdasızlıktan telef olduğu, mısırın bol olduğu mahallere tohumluk verilmediği, bunun sebeplerinin de bilinmediği, bu durumda ahalinin hayatını devam ettiremeyeceği vurgulanmıştır. Diğer taraftan yeterince erzak ve tohumluk gönderilinceye kadar menzil ambarında bulunan ve bir ay sonra çürüyerek denize dökülecek olan yüz yirmi bin

---

hat ve Terakki Cemiyeti Merkezi Umumiyesi Riyâsetine tahrirat (13 Haziran 1917). Yüksel, 2014: 63-64.

[32] BOA, DH. İ.UM, nr. 20-02/2-13.

[33] Bu kişiler şunlardır: Hacı Reşidzâde Mürşid, Bayâzıdzâde Nazif, Hacıeminzâde Emin, Hacı Aliağazâde Kâşif, Karamustafazâde Asım, Feridunzâde Hasan, Hacıahmedzâde Şâkir, Müderris Ali Fikri, Tunalızâde Sefer ve Hacı Ahmedzâde Mustafa Şükrü.

kilo fındığın fukaraya dağıtılmak üzere belediyeye verilmesi talep edilmiştir.[34] Bunun üzerine söz konusu fındık, Haziran ayının ortalarına doğru kıyyesi beş kuruştan olmak üzere belediyeye verilmiştir.[35] Hemen akabinde ise belediye başkanı ve eşraf adına Sadarete çektikleri telgrafta; Giresun kazası ile mülhakatındaki ahalinin yegâne besin kaynağı olan mısır ununun fiyatının atmış iki kuruşa çıktığını, birçokları için ekmek tedarikinin mümkün olmadığını ve aylardan beri bekledikleri tohumluğun da verilemeyeceği anlaşıldığından en azından mısır unu fiyatının mutedil bir noktaya çekilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istemişlerdir.[36]

**2. Giresun ve Çevresinde Sağlık**

Savaşın ortaya çıkardığı problemlerden birisi de salgın hastalıklardır.[37] Gerekli tedbirler alınmadığı takdirde, salgın hastalıklar göçmen kitleleri arasında büyük tahribata sebebiyet veriyordu. Gıdasızlık ve izdiham göçmenlerin hastalığa karşı direncini kırıyordu. O hâlde bu gibi problemlerin ciddi tedbirler alınmak suretiyle önlenmesi gerekiyordu. Zira iltica mahallindeki izdihamın meydana getirdiği pislik ve bakımsızlık sebebiyle muhacirler birçok salgın hastalığın tehdidi altında kalmışlardır. Hava değişikliği de bunu etkileyen faktörler arasında gelmekteydi. Bu gibi sebeplerden olmak üzere Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Anadolu'da sıtma şiddetle hüküm sürmüştür. Neticede Bafra'dan Of'a kadar uzanan bölgede halkın %20-30'u sıtmaya tutulmuştu.[38]

Muhacirlerin hicret günlerinde en çok yakalandıkları hastalıklardan biri de kolera idi. Trabzon vilayetinden merkeze gönderilen bir telgrafta Giresun merkezde koleraya yakalananların olduğu bildirilmekteydi.[39] Yine valilik tarafından Espiye, Tirebolu ve Keşap'ta hastalığa yakalanan ve ölenlerin olduğu bilgisi Dâhiliye Nezaretine yazılmıştı.[40] İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti de Trabzon vilayetine göndermiş olduğu bir telgrafta, kolera salgınını önlemek amacıyla muhacirlerin bulundukları yerde tecridini

---

[34] BOA, DH. İ.UM, nr. 20-3/2-39.
[35] BOA, DH. İ.UM, nr. 20-3/2-39.
[36] BOA, BEO, nr. 4520/338950.
[37] Salgın hastalıkların çeşitleri ve tüm Osmanlı cephelerinde meydana getirdiği yıkımlar hakkında bk. Özdemir, 2010.
[38] Özel, 1991: 23.
[39] BOA, DH. İ.UM, nr. E-35/32.
[40] BOA, DH. KMS, nr. 44-2/3; DH. ŞFR, nr. 556/31; DH. ŞFR, nr. 556/102.

ve başka bir yere sevk edilmemelerini özellikle belirtmekteydi.[41]

Bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele edebilmek gayesiyle hususi enstitüler kurulmuş ve bu enstitüler vasıtasıyla hastalıklara karşı mücadele başlatılmıştır. Mesela sıtma ile mücadele amacıyla Giresun ve Tirebolu'nun da içerisinde bulunduğu sahil şeridindeki birçok bölgede enstitüye bağlı birer doktor ve sıhhiye memurunun hizmet verdiği laboratuvarlar kurulmuştu.[42] Bu arada Muhacirin İdaresi, seyyar hastaneler tesis etti. Muhacirlere bulundukları mevkilerde ve sevkiyatları esnasında yiyecek içecek verildi. Bilhassa aşılarına dikkat edildi.[43] Ancak Karadeniz sahil kasaba ve köyleri öteden beri kalabalıktı[44] ve geçim sıkıntısı çekmekteydi. Bu köy ve kasabalara göçmenler yığılınca dükkânlarda, köşede bucakta bulunan yiyecekler birkaç ay içerisinde tükeniverdi. Bunun neticesi açlık, sefillik başladı. Kolera, tifüs ve uyuz gibi hastalıklara yakalanmamak büyük bir şanstı.[45]

Belli başlı iş tutup barınacak yer ve geçinecek para elde edememiş olan muhacirlerin durumları pek fenaydı. Muhacirlerin çoğu işsiz, parasız, yersiz ve yiyeceksizdi. Bu nedenle açlık ve türlü hastalıklardan ölmekteydiler. Yiyecek o denli azalmıştı ki askere dahi mısır ekmeği verilmeyip yağı çıkarılmış olan fındığın posasından yapılan ekmek yedirilmek zorunda kalınmıştı. O sırada gazyağı da bulunmamaktaydı. Barınılacak yer sıkıntısı çekilmesi sebebiyle Giresun'daki fındık bahçelerinde ikamete mecbur kalan aç göçmenlerin bazı otları ayıklayarak yedikleri görülmüştü. Kir ve pislik içinde, yarı aç, soğuktan, rüzgârdan, yağmurdan korunamayan bu insanlar her türlü hastalığa yakalanmaktaydılar ve ölüm oranı her geçen gün artmakta idi.[46]

---

[41] BOA, DH. ŞFR, nr. 58/238.

[42] Özel, 1991: 23.

[43] İpek, 1994: 93. Bu aşılara dikkat edilmeye çalışıldığı hususunda ayrıca bk. BCA, Toprak İskân, Dosya no: 9995 nr. 272 11/9 18 19.

[44] Justin McCarthy Anadolu'da 1912 yılı itibarıyla kilometrekare başına düşen sayı bakımından 48 kişi ile yoğunluğun en çok olduğu vilayetin Trabzon olduğunu belirtmektedir. Bkz. MacCarthy, 1998(b): 114-115.

[45] Tarakçıoğlu, 1986: 15-16.

[46] Tarakçıoğlu, 1986: 16-17. Bu muhacerete şahit olanlar çekilen sıkıntıları şöyle anlatırlar: "Göreleli muhacirler 28 Temmuz 1916'da Tirebolu yönünde hareket ettiler. O gün Rus torpidoları Tirebolu'yu topa tuttu. Karaburun'dan Tirebolu'ya gelinceye kadar yol kenarında ölüler, yaralılar, hastalar, ölüden farksız terkedilmiş yüzlerce çocuk vardı. Tirebolu'ya vardıklarında üzerinde köprü olmadığı için *kelek* denilen vasıtayla ancak geçebiliyorlardı. Muhacirler dereden (Harşit) karşıya geçebilmek için yağmur altında, günlerce aç, susuz, çamur içinde beklerlerdi. Birçok kimsesiz muhacir kadının burada açlığına, ıstırabına tahammül edemediği çocuğunu çıldırarak dereye attığı da görülmekteydi. Harşit deresinde yüzlerce muhacir kadın

Bütün meseleler bununla bitmiyordu. Göç bölgelerinde muhacirlerin en büyük meselelerinden biri de giyim ve yakacak ihtiyacı idi. Ordu ve Giresun'da bulunan muhacirlerin giyimlerini temin amacıyla valinin hanımının başkanlığında memur ve eşraf ailelerinden muhacirîn elbise dikiş komisyonu oluşturuldu. Öte yandan kazalardaki yaşlı ve meyvesiz ağaçların kesilip, tüccardan fındıkkabuğu toplanarak, bunlar muhtaç ailelere dağıtıldı. Amaç 1916 yılının soğuk kışından muhacirleri korumaktı.[47] Eğer tedbirler alınabilirse başta muhacirler olmak üzere Giresun halkını hastalıklardan korumak mümkün olabilecekti. Fakat Justin McCarthy'nin de belirttiği gibi, askere alınma sonucu cephelerde meydana gelen ölümlerin dışında en büyük nüfus kaybı kıtlık, yokluk ve hastalıklardan kaynaklandı.[48]

### 3. Giresun'a Hükûmet Tarafından Yapılan Yardımlar

Osmanlı Hükûmeti cephelerdeki ordunun ihtiyaçları, iktisadi darlık çekilen bölgelerin bu alandaki gereksinimlerinin giderilmesi ve harp bölgelerinden emin mıntıkalara gelen muhacirlerin meselelerini çözebilmek için bir dizi düzenleme yapmak zorunda kalmıştır. 1 Mayıs 1916'da çıkarılan muvakkat bir kanunla İstanbul'da şehremini ve vilayetlerde valiler, gerekli gördükleri takdirde değirmen ve fırınlara el koymaya, ihtiyaç maddelerinin satış fiyatları ve usullerini tespit etmeye yetkili kılındılar. 23 Temmuz 1916'da İaşe Kânun-ı Muvakkati çıkarıldı. Bununla ordu ve halkın iaşesi için memleket bölgelere taksim edildi. Bu bölgelerden dışarıya zahire çıkarılması yasaklandı. Zahire alım satımı yapacak ve bunların kontrolünü sağlayacak olan bir heyet oluşturuldu. Bu heyet Dâhiliye Nazırının başkanlığında olup Harbiye Riyâset-i Umumiye Reisi, Maliye ve Ticaret Müsteşarları, Ziraat Bankası Genel Müdürü ile Dâhiliye Nazırının uygun göreceği kişilerden oluşmaktaydı.[49] Ancak kurulan iaşe teşkilât ve komisyonlarına rağmen fiyatların yükselmesi önlenemedi.

Savaş bölgesinden ya da düşman işgaline uğramış yerlerden iç kesimlere doğru göç eden muhacirlerin

---

ve çocuğun boğulduğu ibretle nakledilmektedir. Lermioğlu, 1949: 234.

[47] Beyoğlu, 1998: 483; ayrıca vilâyet dâhilindeki muhacirlerin giyim ihtiyaçlarının emval-i metruke depo ve mağazalarından karşılanması yoluna da gidilmiştir. BOA, DH. ŞFR, nr. 61/244.

[48] MacCarthy,1998(b): 143-146.

[49] Bayur, 1991: 536.

iaşe, iskân ve tohumluk ihtiyaçları için gerek görülen eşya ve erzak bedelleri mümkün olduğu müddetçe muhacirin tahsisatından karşılanmaktaydı.[50] Rus istilası sebebiyle artan muhacir sayısına binaen 1916 yılı bütçesinden muhacirler için ayrılmış olan ödenek yetersiz kaldığından bu ödeneğe devamlı surette ilâveler yapılmıştır.[51] Mesela memleket içindeki muhacirlerin yollarda ve yerleştikleri yerlerde görevliler tarafından istirahatleri ve bütün ihtiyaçlarının hemen temini ile hastaların tedavilerinin yapılıp ilaç ücretlerinin muhacirîn tahsisatından karşılanması bunun en somut örneklerinden birini oluşturmaktadır.[52] Yine harp dolayısıyla Trabzon'un batısında bulunan Akçeviran, Kalu, Kamışlı gibi köylerden ordunun emriyle hicret ederek Giresun'a gelen ve önemli bir yekûn tutan ahalinin de ihtiyaçlarını karşılamak için muhacirin tahsisatından faydalanmıştır.[53]

Yiyecek maddelerinin fiyatları çok yüksek olduğundan ödenmekte olan yevmiyelerle muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılamak mümkün olmuyordu. Örneğin Tirebolu'da bir kıyye tuz ve pirinç 50, mısır 41, endaze basma 70, bir peştamal 400, bir kıyye sabun 400, bir kutu kibrit 5, bir iğne 1 kuruşa kadar çıkmıştır.[54] Bunun üzerine Dâhiliye Nezaretinin 17 Aralık 1917 tarihli bir emri ile muhacirlere yevmiye verilmekten vazgeçilerek, bunun yerine ekmek veya hububat verilmeye başlandı.[55] Hükûmetin mümkün oldukça muhacirin tahsisatından maaş alan maiyetsiz ailelerin yevmiyelerini kesmediği ve savaş boyunca bu paraları ödemek için azamî gayret içerisinde olduğu belgelerden anlaşılmaktadır.[56]

Hükûmet, bu kıtlık ve darlık dönemlerinde çeşitli kalemlerden muhacirlere maaş veriyor, nakit sıkıntısı

---

[50] BOA, DH. ŞFR, nr. 61/125.
[51] BOA, DH. İ.UM, nr. 20-2/2-57.
[52] BOA, DH. HMŞ, nr. 27/45.
[53] BCA, Toprak İskân, Dosya no: 486 nr. 272 11/9.17 15, 12.12.1916.
[54] BOA, DH. İ.UM, nr. 20-02/2-13; Yüksel, agm, s. 65. Fikir vermesi açısından Giresun'un Batı komşusu Ordu'da seferberlik ilan edildiği tarihte kalıbı 7 kuruş olan sabun 180 kuruşa, şeker 3'ten 10 kuruşa, tuz 10, pirinç 100, zeytinyağı litresi 8'den 70 kuruşa çıkmıştır. Ortalama bir işçinin günlüğü ise 15 kuruş civarındadır. Dizman, Tarihsiz: 50-51.
[55] BOA, DH. ŞFR, nr. 82/122.
[56] BCA, Toprak İskân, Dosya no: 9561 nr. 272 74/66 21 17. Giresun'da özellikle köylerde ikamet eden yardımdan mahrum asker ailelerinin bulunduğu ve bunların *müracaatla ifade-i hal ve meram edememelerinden dolayı bir istifadede bulunmadıkları* 4. Mıntıka Ahz-ı Asker Heyet-i Teftişiyesi'nden rapor edilmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nazırı Talat Bey, Vali Cemal Azmi'den yardıma muhtaç asker aileleri için gerekli yardım ve çalışmaların yapılmasını istemiştir. BOA, DH.İ.UM.EK, nr. 106/41.

çekildiği durumlarda bu maaş bedeli üzerinden ekmek veya hububat vermeye çalışıyordu. Ayrıca eşya yardımı da yapılmaktaydı. Diğer taraftan muhacirin sevk edilmeleri, yıkanmaları, aşılanmaları ve hastalık halinde hastanelere sevki işlerini de mümkün mertebe yapmaya çalışıyordu. Ancak söz konusu gayretlere rağmen birkaç cephede savaşan devletin işleri tamamıyla yoluna sokabildiğini söylemek mümkün değildir. Muhacirler akın akın ardı arkası kesilmeden gelmekte ve bu da izdihama yol açmaktaydı.

Haziran 1919'a gelindiğinde savaş ve göç yüzünden Giresun bölgesinde açlık ve sefalet, salgın hastalıklar ve iskân sorunu bütün şiddetiyle sürüyordu. Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin *İmdat Heyeti* adıyla Trabzon, Erzincan ve Erzurum yöresine göndermeyi kararlaştırdığı üç yardım heyetinden ikisi 26 Haziran 1919'da Seyr-i Sefain İdaresi'nin Ümit vapuruyla hareket etmişti. Yolculuğu sırasında Ordu, Giresun ve Tirebolu'ya uğrayan İmdat Heyeti'nin raporuna göre: *Giresun sokaklarında hareket eden iskeletler deri ve kemikten ibaret kollarını uzatıyor ve her tarafı derin iniltileriyle dolduruyordu*. Belediye başkanı son zamanlarda açlıktan sokaklarda ölenlerin cesetlerini kaldırmaya belediye gelirlerinin yetmediğini ve belediye tarafından kaldırılabilen cesetlerin sayısının ancak mezarlıklarda tespit edilebileceğini belirtiyordu. Kasabada zenginlerin çaba ve teşebbüsleri ile bir dârü'l-eytâm tesis olunarak sokaklarda üç yüz elli kadar kimsesiz çocuğu himayesine almış ve 3-4 ay mahalli yardımlarla ayakta kalabilmiş ise de yardım edenlerin hasar ve zararlarından dolayı çekilmeleri yüzünden bu çocuklardan birçokları yine sokaklara dökülmüştü. İmdat Heyeti Giresun'un bu acıklı durumu karşısında dârü'l-eytâm'ın bir aylık iaşe ihtiyacını karşılamış, bir hayli tıbbi malzeme yardımında bulunmuştu. Yardım heyeti, Giresun'dan sonra Trabzon'a vardığında da farklı bir manzara ile karşılaşmamıştır. İmdat Heyeti'nden Hikmet Bey'in raporuna göre Giresun, Ordu, Tirebolu ve Ünye birer sefalet merkezi idi. Bu nedenle Trabzon hariç, Canik sancağına kadar sahil kesimindeki halka otuz bin kilo erzakla, o oranda eşya dağıtılmıştır.[57] Bu esnada Karadeniz bölgesine

---

[57] Özel, 1991: 75-78; ayrıca bk. BCA, Toprak İskan, Dosya no: 64 nr. 272 10/12-43; BOA, DH. İ.UM, nr. 20-18/12-24.

gelmiş bulunan Amerikan Yardım Komitesi[58] Giresun'da Rum ve Ermeni yetimhanelerine yirmi beşer bin liralık yardım yaptığı halde, Türk yetimhanesine yardım etmediği gibi, uğrama lüzumunu dahi duymamışlardı.

### 4. Giresun'un Canik Sancağına Bağlanması

Hükûmet, Trabzon'un işgali sebebiyle seferberlik sonuna kadar Tirebolu, Giresun ve Ordu kazalarının, 24 Temmuz 1917 tarihinden itibaren geçici olarak Canik livasınca idaresini uygun görmüştür.[59] Bu kararın ardından Canik livasının idari yükü ve güvenlik işlerinin artmasına paralel söz konusu kazaların, polis, jandarma ve diğer idari teşkilatları Canik'e bağlandı.[60] Ancak Trabzon, Gümüşhane ve Rize tüccar ve eşrafından muhacir olarak bulunan şahıslar, Sadrazam Talat Paşa'ya çektikleri telgrafta bu kararın bozulmasını istediler. Zira telgraf sahipleri o zamana kadar uğradıkları sıkıntıları Vali Cemal Azmi Bey'in gayretleri sayesinde azaltabildiklerini, başka taraflara hicret eden hemşerilerinin hiçbirisinin kendileri kadar emniyet ve rahat içinde olmadığını belirtmişlerdir. Azmi Bey'in müracaat eden mültecileri bizzat dinlediğini, haneleri dolaşıp harap olanları tamir ettirdiğini, hastaların ve açların ihtiyaçlarını karşılamaya gayret ettiğini, kısacası insanüstü bir çabayla çalıştığını önemle vurgulamışlar, ardından şunları ifade etmişlerdir:

> "Riyasız ve mübalağasız denilebilir ki bugün Trabzon vilayetinden mütebaki üç kazasına iltica eden ve yaşayan seksen bin mültecinin hayatını müşarünileyhin himmet ve gayreti kurtarmıştır. Bugün katiyen kaniyiz ki vilayetimizin ve valimizin cenah-ı himayesi üzerimizden kalktığı günden itibaren başlayacak olan perişanlığa asla tahammül edemeyerek dağılacağımız, soğuğun, açlığın şiddetle hüküm sürdüğü zamanlarda binlerce nüfus mahkûm fena olacağından kendi memleketleri gibi müemmen bir halde işlerine bakanlarımız bile işten soğuyacak kendini yeni baştan bir felakete maruz bilecektir."

---

[58] Birinci Dünya Savaşı sonunda New York'ta savaşın olumsuz etkilerini hafifletebilmek için yardım cemiyetleri kurulmuştur. Bu amaçla 1919 yılında Türkiye'nin muhtelif yerlerinde şubeler açıldığı gibi Trabzon'da da bir Amerikan Yardım Cemiyeti şubesi açılmıştı. Bu şube 1919-1922 yılları arasında faaliyette bulundu. Amerikan Yardım Heyetleri öncelikle Rum ve Ermenilere yardımda bulunmaktaydı. Bunda Amerikan misyonerlerinin Rum ve Ermeniler arasında önceden yürüttükleri faaliyetlerin yanı sıra, Türklerin Amerikalılar tarafından yeterince tanınmamasının da rolü büyüktü. Rum ve Ermeni tercümanların Amerikan heyetlerini etkisi altına almaları da diğer önemli sebebi oluşturmaktadır. Geniş bilgi için bk. Çapa, 2002: 705-707.

[59] BOA, DH. EUM.VRK, nr. 23/11-B; DH, ŞFR, nr. 78/196.

[60] Karagöz, 2006: 77-78.

Telgrafta bu ifadelerden sonra, siyasi bir zaruret yoksa idarenin tekrar eski durumuna getirilmesini, aksi hâlde mevsim uygunken ürünü bol bir yere gönderilmelerine izin verilmesini isteyerek sözlerine son vermişlerdir.[61] Fakat geniş katılımlı söz konusu isteğe rağmen yukarıda da belirttiğimiz üzere, Giresun, Tirebolu ve Ordu kazaları Canik'e bağlanmış ve ancak Trabzon'un Rus işgalinden kurtuluşundan sonra, 15 Mart 1918 tarihinde tekrar Trabzon'a bağlanmışlardır.[62]

**Sonuç**

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından yaklaşık üç ay sonra savaşa dâhil olan Osmanlı Devleti, birçok cephede mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu cephelerden birisi bizzat Osmanlı Devleti tarafından Ruslara karşı açılan Kafkas Cephesi'dir. Ancak adı geçen cephede yaşanan başarısızlık, beraberinde çoğunluğunu kadın, ihtiyar ve çocukların oluşturduğu göçleri meydana getirmiştir. Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz merkezli gerçekleşen bu göçlerde yüz binlerce insan yerinden yurdundan çıkmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Doğu Karadeniz'de başlayan Rus ilerleyişi sonucu hicret eden insanlar için en önemli göç bölgelerinden birisi Giresun ve havalisi olmuştur.

Giresun ve halkı, daha savaş öncesinde başlayan ve sonrasında dahi devam eden çok sıkıntılı bir döneme girmiştir. Bu anlamda Harşit Çayı önlerine kadar gelen Rus kuvvetlerine komşu olması sebebiyle Görele, Tirebolu ve Giresun'da, yerli halk ve muhacirler için yiyecek tohumluk yetersizliği ve ticari durgunluk sebebiyle iktisadi; hastalık, sefalet ve göçlerin ortaya çıkardığı sosyal; sürekli değişen yönetim kadrosu ve Canik sancağına bağlanma gibi siyasi uygulamalar neticesi idari anlamda bir dizi zorluklar yaşanmıştır. Kendi ihtiyaçlarına rağmen Giresun halkı, elinden geldiğince göçmenlerin ibate ve iaşe işleriyle ilgilenmiş, yöneticiler tarafından zaman zaman muhacirlere karşı sergilenen olumsuz tavırlara tepkisini göstermiş, devlet ve milletin selameti için fedakârca çalışmıştır. Şehrin daha Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntıları ortadan kaldıramamışken kendisini içinde bulduğu Millî Mücadele'ye tereddütsüz destek vermesi bunun en güzel örneğidir.

---

[61] BOA, DH.İ.UM.EK, nr. 108/47.
[62] BOA, DH.İ.UM, nr. 10-4/5-35.

**KAYNAKÇA**

**A. Arşiv Kaynakları**

**I. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

Toprak İskân Genel Müdürlüğü Kataloğu

**II. Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)

Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH.İUM)

Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Kalemi (DH.HMŞ)

Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS)

Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrak Odası (DH.EUM.VRK)

**B. Kaynak ve Tetkik Eserler**

Akbulut, Ömer (1955), *Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler,* Trabzon.

Aksoy, Volkan (2014), *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Trabzon,* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trabzon.

Bal, Mehmet Akif (2016), "Trabzon'un Rus Donanmasınca Bombardımanı ve Bombardımanın Trabzon'a Etkileri", *Doğu Karadeniz'de Rus İşgali ve Muhacirlik,*(Ed. Veysel Usta), Trabzon: Serander Yayınları, s. 55-82.

Bayur, Y. Hikmet (1991), *Türk İnkılabı Tarihi,* III/IV, Ankara.

Beyoğlu, Süleyman (1998), "Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon (1914-1919)", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri,* Trabzon, s. 483-488.

*Bir Ömür Bir Şehir Trabzonlu Gazeteci Cevdet Alap'ın Anıları,* (Haz. Hikmet Aksoy), Trabzon: Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 2008.

Çapa, Mesut (1999), "Trabzon'da Rus İşgali ve Sonuçları", *Türk Kültürü,* 433, s. 267-274.

_____ (2002), "Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Amerikan Yardım Cemiyeti", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu,* 3-5 Mayıs 2001, C. 1, (Haz. Mithat Kerim Aslan-Hikmet Öksüz), Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, s. 705-726.

Dizman, İbrahim, *Kentimizin Yakın Tarihinden Kesitler 20. Yüzyılda Ordu (1900-1999),*Ordu Belediyesi Yayınları.

Doğanay, Rahmi (2001), *Millî Mücadele'de Karadeniz (1919-1922),* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

*Doğu Karadeniz'de Rus İşgali ve Muhacirlik,* (Ed. Veysel Usta), Trabzon: Serander Yayınları, 2016.

Duman, Önder (2007), "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Karadeniz'de Osmanlı Kayık Taşımacılığı", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi,* 1 (2), s. 137-147.

Goloğlu, Mahmut (1975), *Trabzon Tarihi,* Ankara.

Hacıfettahoğlu, İsmail (2002), "Birinci Dünya Harbi Döneminin Az Tanınan Bir Siması: Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey", *Türk İdare Dergisi,* 74 (435), s. 247-268.

İpek, Nedim (1994), "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Eden Göçler", *19 Mayıs ve Milli Mücadelede Samsun Sempozyumu,* 20 Mayıs 1994, Samsun, s. 54-111.

Karagöz, Rıza (2006), "II. Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağında İdari Yapılanma", *Geçmişten Geleceğe Samsun 1. Kitap,* (Yayına Haz. Cevdet Yılmaz), Samsun, s. 65-81.

Karaman, Oktay (2008), "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XX. Yüzyılın Başlarında Giresun Kazası'nda Ulaşım", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2 (4), s. 45-60.

Kayra, Mediha (2013), *Hoşça kal Trabzon Merhaba İstanbul,* (Hzl. Cahit Kayra), İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Köse, Osman (1999), "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Canik'in İaşe Durumu (1914-1918)", *Belleten,* 238, s. 775-812.

Lermioğlu, Muzaffer (1949), *Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları,* İstanbul.

McCarthy, Justin (1998(a), *Ölüm ve Sürgün,* (Çev. Bilge Umar), İstanbul: İnkılâp Yayınları.

_____ (1998(b), *Müslümanlar ve Azınlıklar,* (Çev. Bilge Umar), İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Öksüz, Hikmet ve Usta, Veysel (2016), "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanması'nın Trabzon ve Çevresini Bombalaması", *Doğu Karadeniz'de Rus İşgali ve Muhacirlik,* (Ed. Veysel Usta), Trabzon: Serander Yayınları, s. 33-53.

Özdemir, Hikmet (2010), *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918),* Ankara: TTK Yayınları.

Özel, Sabahattin (1991), *Milli Mücadelede Trabzon,* Ankara: TTK Yayınları.

Selçuk, Sadi (1955), *Esaretin Acı Hatıraları ve 37. Kafkas Tümeninin Trabzon'u Düşmandan İstirdadı,* Konya.

Şahin, Enis (2011), "İngiliz The Times Gazetesine Göre Trabzon'un Ruslar Tarafından İşgali (1916)", *Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu,* (16-18 Mayıs 2006), C. 1, Trabzon: Türk Ocakları Şubesi Yayınları, s. 399-419.

Tarakçıoğlu, Mustafa R. (1986), *Trabzon'un Yakın Tarihi,* Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi.

Ural, Selçuk (2002), "Kurtuluştan Mütarekeye Kadar Trabzon Vilâyetinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Durumunu Düzeltmeye Yönelik Hükümetin Aldığı Tedbirler", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu,* Trabzon, 3-5 Mayıs 2001, C. 1, (Hzl. Mithat Kerim Aslan-Hikmet Öksüz), Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, s. 567-577.

Yüksel, Ayhan (2014), "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Giresun", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 9 (17), s. 55-70.